



## گزارش کتاب «تجربه حکومتی حماس؛ ارزیابی و چشم‌انداز»

مجید حیدری\*

کتاب تجربه حکومتی حماس؛ ارزیابی و چشم‌انداز، تألیف آقایان: سلمان رضوی و علی‌پاشا قاسمی در سال ۱۳۹۱ توسط «مؤسسه مطالعات اندیشه‌سازان نور» در ۴۶۷ صفحه منتشر شده است.

### درباره مؤلفین کتاب

دکتر سلمان رضوی، دارای دکترای مطالعات منطقه‌ای از دانشگاه تهران و متخصص مسائل غرب آسیاست. از وی مقالات و کتاب‌های مختلفی در حوزه شناخت و ارزیابی مسائل فلسطین، اسرائیل و صهیونیسم منتشر شده است. ایشان یکی از پژوهشگران «مؤسسه تحقیقات سیاسی - علمی ندا» هستند که به صورت تخصصی در حوزه فلسطین و اسرائیل به فعالیت می‌پردازد.<sup>۱</sup>

آقای علی‌پاشا قاسمی، پژوهشگر مسائل غرب آسیا و نویسنده چندین اثر در این رابطه می‌باشند.

### مقدمه

جنبش مقاومت اسلامی فلسطین «حماس» از زمان شکل‌گیری در سال ۱۹۸۷ میلادی، تاریخ پر فراز و نشیبی را پشت سر گذاشته و توانسته است از حرکتی جهادی، به جنبشی جهادی -

---

\* پژوهشگر مؤسسه دارالاعلام لمدرسة اهل البيت (علیهم‌السلام)  
libdarolelam@gmail.com

1. <https://jahanemoaser.ir/author/salmanrazavi>

<https://www.magiran.com/author/سلمان‌رضوی>

سیاسی تبدیل شود. اوج تجربه‌های جهادی، سیاسی، اجتماعی و اقتصادی حماس از ژانویه ۲۰۰۶ به بعد بوده که با پیروزی در انتخابات، عهده‌دار مناصب حکومتی فلسطین شده است. در سال ۲۰۰۶ جنبش حماس در انتخابات پارلمانی با کسب بیش از ۶۰ درصد آراء از صلاحیت تشکیل دولت فلسطین، بر اساس قانون اساسی برخوردار شد. این واقعه آغاز دورانی جدید در عرصه فعالیت جنبش حماس به شمار می‌رود. پدیدآورندگان کتاب، با پرداختن به چگونگی شکل‌گیری حماس و تحولات داخلی آن، درصدد تبیین تجربه حکومت‌داری حماس در نوار غزه در عرصه‌های حکومتی، امنیتی، اقتصادی، رسانه‌ای، قضایی، تقنینی و اجتماعی هستند. کتاب حاوی تجارب ارزشمند ورود این جنبش به عرصه حاکمیتی و سیاسی است که می‌تواند الگویی برای گروه‌ها، احزاب و جریان‌های مقاومت و مخالف نظام سلطه باشد. از آن‌جا که این کتاب در سال ۱۳۹۱ شمسی تألیف شده و از آن زمان تاکنون حوادث و اتفاقات مهمی رخ داده است، لذا شایسته است که نویسندگان اثر به تکمیل و به‌روزرسانی آن همت گمارند.

## محتوا و ساختار کتاب

کتاب در پنج فصل تدوین شده است که در ادامه، به معرفی این فصول پرداخته می‌شود.

### فصل اول

در فصل اول کتاب، چارچوب‌های نظری علل ظهور و گسترش جنبش‌های اسلامی بررسی شده است. نویسندگان کتاب چهار نظریه را در این رابطه مطرح کرده و به ارزیابی آنها پرداخته‌اند. این نظریه‌ها عبارتند از:

۱. نظریه اقدام جمعی؛ ۲. نظریه سرخوردگی و محرومیت نسبی؛ ۳. نظریه سازه‌نگاری؛ ۴. نظریه نظام جهانی.

نویسندگان ضمن ردّ این نظریات درباره جنبش‌های اسلامی، به ارائه چارچوب نظری خود می‌پردازند. به باور ایشان عناصر جنبش‌ساز و تحول‌آفرین در اندیشه و احکام اسلامی

در سه بخش دسته‌بندی می‌شود:

الف) عناصر بینشی (شرایط ذهنی)؛ ب) سلوک فردی (شرایط عینی)؛ ج) رفتار و ارزش‌های اجتماعی.<sup>۱</sup>

## فصل دوم

در فصل دوم کتاب به تبیین روند تاریخی شکل‌گیری حماس پرداخته شده است. مؤلفان ابتدا زمینه‌های اسلام‌گرایی در فلسطین به عنوان مشرب فکری جنبش حماس را بررسی کرده، سپس بستر شکل‌گیری و مراحل تغییر و تداوم این جنبش را مورد بحث قرار داده‌اند. درباره فلسطین و جنبش‌های اسلامی در آن، ابتدا پیشینه تاریخی فلسطین بررسی شده، سپس به رابطه بین اخوان المسلمین و فلسطین پرداخته شده است.<sup>۲</sup>

اما درباره خود جنبش حماس ابتدا به ریشه‌های شکل‌گیری حماس اشاره شده، سپس به پیدایش حماس (حركة المقاومة الإسلامية) می‌پردازد که در پی قیام انتفاضه در سال ۱۹۸۷ توسط شیخ احمد یاسین و چند تن دیگر تأسیس شده است. در این کتاب سه مرحله برای فراهم‌سازی شرایط و زمینه‌های تأسیس جنبش حماس مطرح شده است: مرحله اول: سازماندهی تدریجی و تحکیم پایه‌ها، از ۱۹۶۷ - ۱۹۷۶؛

مرحله دوم: نهادسازی و توسعه دامنه جنبش، از ۱۹۷۶ تا ۱۹۸۱؛

مرحله سوم: انتقال به عرصه مقاومت، از ۱۹۸۱ تا ۱۹۸۷.<sup>۳</sup>

در ادامه مباحث این فصل، اهداف و آرمان‌های حماس در قالب اهداف بلندمدت و راهبردی، میان‌مدت و مرحله‌ای مطرح و سپس روش‌های تحصیل آنها نیز بررسی شده است. مبحث دیگر این فصل، فلسفه سیاسی حماس است که مبارزه مسلحانه انقلابی ازجمله آنها می‌باشد. نویسندگان کتاب در ادامه، به تبیین ساختار و تشکیلات حماس پرداخته‌اند.<sup>۴</sup> آخرین مبحث فصل دوم کتاب، به مباحث مربوط به رشد، ترقی و پیشرفت حماس

۱. ص ۲۵ - ۱۱.

۲. ص ۵۱ - ۴۱.

۳. ص ۵۸ - ۵۱.

۴. ص ۹۹ - ۵۸.

پرداخته است که انتفاضه مردمی بین سال‌های ۱۹۸۷ تا ۱۹۹۳ و انتفاضه الاقصی در سال‌های ۲۰۰۰ تا ۲۰۰۵ از مباحث بررسی شده در این قسمت می‌باشد.<sup>۱</sup>

### فصل سوم

فصل سوم کتاب به بررسی روند حکومت‌داری حماس اختصاص دارد و به مباحث زیر می‌پردازد:

#### شرکت در انتخابات ۲۰۰۶

اولین گام حماس در حکومت‌داری شرکت انتخابات پارلمانی ژانویه ۲۰۰۶ بود که اکثریت آراء را به خود اختصاص دادند و باعث شگفتی بسیاری از محافل داخلی و خارجی شدند. مؤلفین کتاب در این قسمت به بررسی روش برگزاری انتخابات، چرایی شکست فتح و پیروزی حماس، برنامه‌های اعلامی حماس و واکنش‌های صورت گرفته به آن پرداخته‌اند.<sup>۲</sup>

#### دولت وابسته به حماس

بر اساس قانون اساسی فلسطین هر حزب یا جنبشی که در پارلمان اکثریت را به دست بیاورد، می‌تواند دولت تشکیل دهد؛ از این رو اسماعیل هنیه از طرف حماس به ابومازن معرفي شد و او هم هنیه را مأمور تشکیل کابینه کرد. حوادث و مشکلات پیش آمده و اقدامات صورت گرفته در این زمینه، مباحثی هستند که نویسندگان کتاب در این قسمت به تبیین آن‌ها می‌پردازند.<sup>۳</sup>

#### دولت وحدت ملی

قبل از سال ۲۰۰۶ جنبش فتح رقیبی در پارلمان نداشت و نیازی هم به تشکیل دولت وحدت ملی نبود؛ ولی از زمانی که حماس رقیب این جنبش در پارلمان شد، بحث تشکیل دولت وحدت ملی هم مطرح گردید و نشست‌ها و اقداماتی در این زمینه صورت گرفت که در این قسمت کتاب بیان شده است.<sup>۴</sup>

۱. ص ۱۱۸ - ۱۰۰.

۲. ص ۱۳۹ - ۱۲۴.

۳. ص ۱۶۵ - ۱۴۰.

۴. ص ۱۷۹ - ۱۶۵.

## حاکمیت حماس بر نوار غزه

در سال ۲۰۰۷ درگیری‌هایی بین نیروهای امنیتی تحت فرمان ابومازن و حماس درگرفت که با شکست نیروهای تحت امر ابومازن و سیطره حماس بر نوار غزه پایان یافت و دولت وحدت ملی از بین رفت. در نتیجه، نوار غزه و کرانه باختری که به لحاظ جغرافیایی از هم جدا بودند، از بُعد سیاسی نیز منفک شدند و حماس مدیریت نوار غزه را به دست گرفت و دوره جدیدی از تاریخ این سرزمین آغاز گردید. پدیدآورندگان کتاب در ادامه این بحث به بررسی اقدامات صورت گرفت از سوی حماس و مواضع آنها در مورد مسائل مختلف می‌پردازند.<sup>۱</sup>

### جنگ ۲۲ روزه

از مهم‌ترین حوادث بعد از حکومت حماس بر غزه، جنگ ۲۲ روزه حماس با رژیم صهیونیستی هست. چرایی وقوع این جنگ، اهداف رژیم صهیونیستی از آن، شیوه‌های به کار رفته در این جنگ، تشریح عملیات نظامی، واکنش‌های پس از وقوع جنگ ۲۲ روزه و نیز پیامدهای آن، ازجمله مباحث مطرح شده در این بخش از کتاب می‌باشد.<sup>۲</sup>

### پرونده آشتی فلسطینی - فلسطینی در پرتو بیداری اسلامی در سال ۲۰۱۱

محمود عباس پس از پنج سال دشمنی با دولت قانونی اسماعیل هنیه، مشروعیت این دولت را پذیرفت و با آشتی ملی فلسطینی موافقت کرد و مصالحه بین دو گروه فلسطینی در مصر صورت گرفت. عوامل مؤثر در تحقق این امر و محورهای این توافق و واکنش‌ها نسبت به آن، مباحث این بخش از کتاب را تشکیل داده است.<sup>۳</sup>

### پرونده آشتی دوحه در سال ۲۰۱۲

به دنبال مسکوت ماندن توافقی نام آشتی مصر و فعال شدن قطر در این زمینه، خالد مشعل و ابومازن با میانجی‌گری امیر قطر در سال ۲۰۱۲ به توافقی برای حل اختلافات دست یافتند؛ توافق نامه‌ای چهاربندی که عمدتاً بر اجرای محتوای توافق قاهره تأکید دارد.<sup>۴</sup>

۱. ص ۲۰۹ - ۱۸۰.

۲. ص ۲۲۸ - ۲۰۹.

۳. ص ۲۳۷ - ۲۲۹.

۴. ص ۲۳۹ - ۲۳۷.

## فصل چهارم

حماس و معضلات فراو فصل چهارم کتاب را به خود اختصاص داده است. حماس بعد از پیروزی در انتخابات پارلمانی ۲۰۰۶، فقط یک جنبش مبارز نبود؛ بلکه باید به عنوان دولتی مسئول و قانونی عمل می‌کرد. طبیعی بود که حماس برای پیشبرد مبارزه و تشکیل دولت با مشکلات و معضلات متعددی روبه‌رو بود؛ به‌ویژه که تشکیلات خودگردان به رهبری ابومازن و رژیم صهیونیستی هیچ‌گاه مایل به همکاری و همراهی با حماس نبودند و حتی مخالفین جدی در این راه شناخته می‌شدند. حماس از طرفی با مخالفت جدی و صریح تشکیلات ابومازن در روند مدیریت نوار غزه مواجه بود و از سوی دیگر تحریم‌های اعمال شده از سوی اسرائیلی‌ها سبب شد تا تامین معیشت و نیازهای اولیه ساکنان غزه به مهم‌ترین اولویت و سخت‌ترین مسئولیت حماس تبدیل شود. در این بین، همراهی کشورهای عربی و قدرت‌های غربی با ابومازن و مخالفت با حماس موجب تشویق رژیم صهیونیستی به تشدید جنایات علیه فلسطینی‌های ساکن غزه شد. مؤلفان کتاب با توجه به این شرایط، به تشریح شیوه مدیریت حماس در عرصه‌های مختلف امنیتی، اقتصادی، اطلاع‌رسانی و تبلیغاتی، تقنینی و قضایی و روابط خارجی در سال‌های ۲۰۰۶ تا ۲۰۱۰ پرداخته‌اند.

در عرصه فعالیت‌های روابط خارجی، ارتباط حماس با پنج کشور: ایران، مصر، اردن، عربستان و سوریه مورد بررسی قرار گرفته است.<sup>۱</sup>

## فصل پنجم

موضوع فصل پنجم کتاب، چشم‌انداز حکومت حماس است. در این فصل، مؤلفین کتاب به ارائه فرضیات و سناریوهای مختلف از رویکردهای اسرائیل و حماس در آینده پرداخته و در نهایت به فرضیه مختار خود اشاره می‌کنند.<sup>۲</sup> سناریوهای احتمالی از سوی رژیم صهیونیستی عبارتند از: الف) سناریوی عدم

۱. ص ۳۶۶-۳۱۰.

۲. ص ۴۰۹-۳۷۱.

تضعیف حماس؛ ب) سناریوی تضعیف حماس؛ ج) سناریوی تداوم وضع موجود.<sup>۱</sup>

سناریوهای احتمالی حماس عبارتند از: الف) سناریوی تداوم وضعیت کنونی با رژیم صهیونیستی و سازش با جناح ابومازن؛ ب) سناریوی تداوم وضعیت کنونی با رژیم صهیونیستی و عدم انعطاف در برابر جناح ابومازن؛ ج) سناریوی انعطاف گسترده؛ د) سناریوی تبدیل حماس به حزبی سیاسی؛ ه) سناریوی بازگشت به مقاومت و مبارزه مسلحانه.<sup>۲</sup>

نویسندگان کتاب در ادامه، به بررسی فرضیات مختلف پرداخته و فرضیات مورد نظر خود را بیان کرده‌اند. از نظر آنها سناریوی تداوم وضع موجود، می‌تواند بهترین گزینه از سوی رژیم صهیونیستی باشد؛ چون مطابق آن، جنبش حماس و دولت آنها در نوار غزه، تا حدودی تحت کنترل هستند. همچنین وجود دولت حماس در نوار غزه به معنای دوگانگی حاکمیت و وجود دو دولت در کرانه باختری و نوار غزه است که به‌طور ذاتی منبع مشکلات و اختلافات میان فلسطینیان است که مطابق خواست اسرائیل می‌باشد.

اما از میان سناریوهای مربوط به حماس، سناریوی تداوم وضعیت کنونی با رژیم صهیونیستی و سازش با جناح ابومازن، از نظر مؤلفین کتاب سناریویی قابل قبول تلقی می‌شود.<sup>۳</sup>

در پایان این بخش، راهکارها و راهبردهایی در سطوح مختلف برای سران حماس توصیه شده که شایسته است مورد توجه قرار گیرد.<sup>۴</sup>

در انتهای کتاب، اسنادی در قالب بیانیه‌های حماس و میثاق‌نامه حماس، محورهای کلی برنامه‌های دولت اول اسماعیل هنیه و برنامه دولت وحدت ملی ضمیمه کتاب شده است.<sup>۵</sup>

۱. ص ۳۸۰-۳۷۴.

۲. ص ۳۹۲-۳۸۰.

۳. ص ۳۹۸-۳۹۷.

۴. ص ۴۰۹-۳۹۹.

۵. ص ۴۶۸-۴۱۷.